

Drankmisbruik en drankbestrijding in Nieuwveen

Inleiding

In het Nederland van voor 1750 is nog niet echt sprake van drankmisbruik. De alcoholhoudende drank was toen vooral bier wat tot ver in de achttiende eeuw door jong en oud gedronken werd als vervanging van het slechte drinkwater. Vanaf ongeveer 1780 veranderde deze situatie. Welgestelden namen steeds meer de Franse gewoonte over om aan tafel wijn te gaan drinken in plaats van bier. Ook bij het gewone volk had het bier afgedaan als volksdrank, het werd steeds meer vervangen door gedestilleerde dranken zoals brandewijn en jenever. Vooral jenever werd uitermate populair; het werd te pas en te onpas gedronken, ook door vrouwen. In de negentiende eeuw vond er een sterke stijging plaats van het verbruik van gedestilleerd. In de tweede helft van deze eeuw werd in menig huisgezin een aanzienlijk deel van het gezinsbudget omgezet in sterke drank. Niet geheel verwonderlijk gezien het enorme aantal verkooppunten (kroegen, tapperijen en slijterijen) de grote spreiding daarvan en de talloze drinkgelegenheden. Op het platteland bleef in de 19e eeuw het gezin het enige alternatief voor de kroeg, vooral op die plaatsen waar de kermis was afgeschaft.

De Nederlandse overheid nam aanvankelijk een liberaal standpunt in tegen het verschijnsel drankmisbruik. Zij zag voor zichzelf geen taak weggelegd in de drankmisbruikbestrijding. Wie er de voorkeur aangaf zijn leven en dat van anderen te verpesten door voortdurend beschonken te zijn, moest dat zelf maar weten. Deze houding werd pas verlaten toen in de laatste helft van de 19e eeuw het verbruik van gedistilleerd een bedreiging voor de openbare orde begon te vormen en allerlei verenigingen tegen drankmisbruik werden opgericht.

Bij het indienen van de Drankwet van 1881 werd geconstateerd dat het verbruik van gedistilleerd tussen 1870 en 1878 met 30 % was toegenomen. Deze drankwet beperkte het aantal gelegenheden waar men sterke drank kon verkrijgen. Ook werd het verstoren van de openbare als gevolg van dronkenschap van nu af aan als een overtreding gezien. Dronkenschap op de openbare weg werd strafbaar gesteld.

Drankmisbruik in Nieuwveen

Ook in Nieuwveen werd aan het eind van de 19e eeuw stevig gedronken. Het aantal kroegen en herbergen in ons destijds slechts 1.299 zielen tellende dorpje (in 1895) was aanzienlijk. In de Rijnbode van die jaren zijn ook veel sporen van drankmisbruik terug te vinden. Als kanttekening moet hierbij echter wel geplaats worden dat het karakter van deze krant in die jaren sterk moraliserend was, men probeerde de lezer op te voeden. In de verslagen in de Rijnbode van de zittingen van het kantongerecht in Alphen zijn echter heel wat plaatsgenoten terug te vinden die veroordeeld werden voor het zich in kennelijke staat van dronkenschap op de openbare weg bevinden. Gewoonlijk werd hiervoor een boete opgelegd van f 1,-. Bij herhaling van het gepleegde feit door dezelfde persoon (recidive) werd deze boete telkens met f 1,- verhoogd. Talrijk zijn ook de verhalen in de Rijnbode van vechtpartijen die door beschonken kroegbezoekers werden uitgevochten in Nieuwveen. Op 9 oktober 1896 schrijft de krant:

“Eenige beschonken lotelingen aan wie in café Buis alhier sterken drank werd geweigerd, hebben daarop den herbergier aangegrepen, die door een hunner met een mes zoodanig op verschillende plaatsen van zijn lichaam werd verwond, dat geneeskundige hulp moest worden ingeroepen.”

Het onder invloed van drank besturen van voertuigen kwam volgens de Rijnbode van 1 mei 1898 in Nieuwveen toen ook al voor:

“Door overmatig gebruik van sterken drank kwam zaterdagmiddag I. de B. een oude bekende van ons naburige dorpje N. weder in handen van rijks- en gemeentepolitie omdat hij alhier zich niet meer staande kunnende houden, achtte de politie het noodig den delinquent voor een ogenblik zijn roes te doen uitslapen vooral omdat hij bestuurder was van een met paard bespannen voertuig.”

Van een schrijnend geval van alcoholisme verhaalt de krant van 3 september 1899:

“Een afschuwelijk slachtoffer van alcoholisme, zekere R, ongeveer 70 jaren oud, geruimen tijd in deze plaats woonachtig, begon onmiddellijk na het enige weken geleden plaats gehad hebbende overlijden zijner vrouw, zijn inboedeltje te verkoopen, ten einde de opbrengst, ten spoedigste te kunnen verdrinken. Voor enkele dagen leverde hij het laatste stukje af. In zijne afwezigheid werd de gehuurde woning gesloten, zodat hij nu op den dag bij ingezetenen eten vraagt, wat op straat werd verorberd en 's nachts een onderkomen vindt in een petroleumbergplaats van de gemeente.”

Een jaar later schrijft de krant over zware mishandeling door drankmisbruik:

“Zaterdagavond tusschen 11 en 12 uur werd door een 5-tal, waaronder bekende kroeglopers en onverschrokken sujetten, een laaghartige daad gepleegd. Een arme man, gebrekkig ter been en erg slecht van gezicht, had zich in den voornacht langs den openbaren weg, tegen een hooihoop ter ruste gelegd. Toen de schurken hem aldaar ontdekten, en de alcohol waarvan zij natuurlijk goed geproefd hadden, bij hen begon te werken, werd de ongelukkige stumper verschrikkelijk mishandeld. Volgens verklaring hebben ze hem ongeveer een uur lang op verschillende manieren toegetakeld. Althans toen de man zich bij de politie vervoegde stond hij op zijn kousen, blootshoofds, gedeeltelijk onder de bagger en de klei, zijn jas gedeeltelijk aan flarden, het aangezicht bebloed en daarenboven met een wond aan het bovenlip, waarvoor Dr. Koch nog hulp heeft verleend.”

Ook in de jaarlijks terugkerende kermisweek, die in Nieuwveen in de maand juli werd gevierd vierde koning alcohol hoogtij. Zo berichtte de Rijnbode in 1896:

“Nieuwveen 15 september 1896 omstreeks 11 uur in de avond ontstond in een der kroegen ruzie tusschen een aantal zich daar bevindende bezoekers en eenige van Nieuwkoop komende kermisvierders. De ruzie werd een verwoede vechtpartij. Er zouden zeker doden zijn gevallen als de sterke arm niet ingegrepen had. O.a. tegen M. V. en J.C. v.d. B. alhier werd proces-verbaal opgemaakt. De plaats waar deze vechtpartij voorviel duidt genoegzaam aan dat drankgebruik weer de oorzaak is. Op deze wijze worden de gevangenissen gevuld waar van de 10 gevangenen 7 hun straf te danken hebben aan het drankgebruik onder welks invloed zij de een of andere strafbare daad beginnen.”

Drankbestrijding in Nieuwveen

Gezien het voorafgaande is het niet verwonderlijk dat een aantal burgers van Nieuwveen, allen behorend tot de Hervormde Kerk, ook al op grond van hun overtuiging en achtergrond, besloten dat er tegen het voortdurende alcoholmisbruik iets gedaan moest worden. Het waren dominee de Koe van de Hervormde kerk, de heren Houbolt, Spelberg (hoofd van de openbare school), de onderwijzer Regt (de latere archivaris van Alphen aan den Rijn), die initiatieven namen om het drankmisbruik tegen te gaan. Vooral dominee de Koe heeft zich met hart en ziel ingezet in de strijd tegen het drankmisbruik. Dominee de Koe was predikant in Nieuwveen van 1894 tot 1898. Daarna nam hij een beroep aan als predikant te Den Helder waar hij bleef tot 1901.

Dominee de Koe had vooral een sterke sociale gedrevenheid. Deze gedrevenheid bracht hem er uiteindelijk in 1901 toe zijn ambt als predikant op te geven omdat hij vond dat de kerk zich alleen bezig hield met theorieën en de belangen der bezitters verdedigde, terwijl hij zich meer op het maatschappelijk terrein wilde begeven en zich wilde aansluiten bij de arbeidersbeweging. Hij trad daar-

na toe tot de kolonisten der internationale broederschap te Blaricum. Van deze beweging maakte ook de schrijver Van Eeden deel uit. De Koe zou ook nog een belangrijke bijdrage leveren bij de totstandkoming van de gemeentelijke werkloosheidsverzekering van de stad Amsterdam.

Bovengenoemde personen organiseerden in Nieuwveen een tweetal openluchtmeetings. Deze werden gehouden op zondag 1 september 1895 en hemelvaartsdag 14 mei 1896. Deze bijeenkomsten vonden plaats op een stuk weiland van de heer Habermehl, destijds schipper op de trekschuit naar Leiden en Amsterdam. Dit weiland was gelegen aan de Oude Nieuwveense weg ongeveer op de plaats waar zich nu de ingang van de Hazeweg bevindt. Volgens de Rijnbode werden de beide meetings door een grote menigte bezoekers uit de wijde omgeving bezocht. Er werd zelfs over een kleine tweeduizend personen bericht bij de tweede bijeenkomst.

Als gevolg van de eerste meeting werd een Vereniging tot Drankbestrijding voor Nieuwveen en omstreken (later werd ook wel gesproken over Nieuwveen en Ter Aar) opgericht.

In 1896 en 1897 organiseerde deze vereniging veel bijeenkomsten buiten de eigen woonplaats, zoals in Rijnsaterwoude, Nieuwkoop, Oude Wetering, Aalsmeer en Ter Aar (In het laatste dorp gebeurde dat in het pakhuis van G. Baas jr., die zelf ook actief lid van de vereniging was).

Tijdens de bijeenkomsten traden er sprekers op die betogen hielden over de afschuwelijke gevolgen van drankmisbruik en de noodzaak tot geheelonthouding van de leden.

Van nieuwe leden werd verwacht dat zij tijdens de vergadering de geheelonthoudersgeloofte aflegden. Er werd gezongen en er was ruimte voor discussie met de sprekers. Van de mogelijkheid tot debat werd meestal geen gebruik gemaakt. Dit gebeurde wel tijdens de openlucht meeting in 1895. Hier hield een gymnasiast uit Amsterdam, de heer Jonker, een betoog om matig alcoholgebruik toe te staan. Voor dit standpunt oogstte hij bij de toehoorders weinig bijval.

De oprichting van het geheelonthoudersgebouw

Het ledenaantal van de vereniging groeide intussen gestaag, zodat er behoefte ontstond aan een eigen vergaderlokaal. Het bestuur deed een bod van 250 gulden op een stuk grond dat eigendom was van de Hervormde Kerk maar in gebruik was bij metselaar Simon van Bodegraven, die op dit perceel grond een schuurtje had staan. Na enig onderhandelen wist de vereniging het stukje grond genoemd in de kadastrale leggers onder sectie A nummer 1250 aan te kopen. De kerkvoogden en notabelen van de Hervormde Kerk bedongen echter een prijs van 392 gulden voor de grond.

In het voorjaar van 1897 ging men van start met de bouw. De gelden voor de aankoop van de grond en de nieuwbouw werden voor een groot deel beschikbaar gesteld door de destijds zeer vermogende en bekende filantroop, de heer P.W. Janssen uit Amsterdam.

Op 20 juni 1897 vond de opening van het gebouw plaats. De Rijnbode berichtte over een gezellig interieur waarin plaats was voor meer dan 20 zitplaatsen. Spreker was naast de Voorzitter, Ds. A. de Koe, Prof. Dr. van Rees een der landelijk leidende figuren van de geheelonthoudersbeweging. Voor een groepje leden van een zustervereniging uit Aalsmeer die de openingsvergadering hadden bijgewoond liep de avond uit op een klein drama. Toen zij te voet de thuisreis aanvaardden werden zij door een groepje van 10 a 12 Nieuwveners achtervolgd. De Aalsmeeders werden met slijk en stenen bekogeld. In het Blokland ging men zelfs over tot handtastelijkheden. Van boerenerven werden stukken hout gehaald waarmee een tweetal Aalsmeeders tegen de grond werden geslagen en mishandeld. Uiteindelijk wisten zij te ontkomen onder achterlating van hun hoeden.

Dit incident was voor zowel de Nieuwveense- als de Aalsmeerse geheelonthoudersvereniging weer reden om een protestvergadering te beleggen op 27 juni 1897. Hierna worden in de Rijnbode geen gewelddadige incidenten meer waarbij geheelonthouders betrokken waren vermeld.

Algemeene Nederlandsche Geheel Onthoudersbond

Op 28 december 1897 werd in een geheelonthouders koffiehuis in Den Haag de Algemeene Nederlandsche Geheel Onthoudersbond opgericht (ANGOB). De Nieuwveense Vereniging trad onmiddellijk als lid toe. Waarom Nieuwveen besloot lid te worden van deze bond die een sterk socialistisch karakter had (in de literatuur wordt zelfs gesproken van een anarchistisch karakter, d.w.z. men was afkerig van wettelijk gezag), in plaats van de christelijke bond, wat zo veel meer voor de hand lijkt te liggen voor zo'n rustig dorpje als Nieuwveen, valt goeddeels te verklaren uit de al eerder geschetste denkbeelden van haar voorzitter, Ds. de Koe.

In het jaarverslag van de ANGOB wordt een jaar later melding gemaakt van hevige twisten in de Nieuwveense Vereniging, zonder te verklaren waaruit deze twisten bestonden.

In april 1898 wordt Ds. de Koe tot erelid benoemd als deze naar Den Helder vertrekt. De Koe heeft zich echter na zijn vertrek nog jaren intensief met de Nieuwveense vereniging beziggehouden. Zijn opvolger werd de heer G.A.L. Spelberg. Het nog maar pas opgerichte gebouw bewees volgens het jaarverslag van de ANGOB al direct goede diensten gedurende de feesten ter gelegenheid van de kroning van koningin Wilhelmina in 1898.

In 1899 werd door de secretaris van de vereniging, de heer W. van Wijngaarden, voor jongeren van twaalf jaar en ouder ook een 'jongelingsvereniging' opgericht met de naam 'Nut en Genoegen' met als doel ook de jongeren het beginsel der geheelonthouding bij te brengen. Van 1897 tot 1902 vonden er in het gebouw veel drukbezochte bijeenkomsten plaats. In de Rijnbode van 24 februari 1899 wordt vermeld dat de voorzitter de deuren liet sluiten omdat de toeloop van belangstellenden overgroot was. Spreker was die avond de heer H. Jonker, evangelist te Amsterdam en Mej. Heidens, directrice van een toevluchtsoord voor gevallen vrouwen en meisjes te Amsterdam die met behulp van lichtbeelden uit den toverlantaarn verhaalden van een paar geschiedenissen vanuit voorkomende vreeselijke tooneelen. Wel vroeg de schrijver van het stukje in de Rijnbode zich af "of het niet wenschelijk zou zijn om voortaan bij lichtbeelden vertoning de mannelijk en vrouwelijke personen in de vergadering afzonderlijk te doen rangschikken, wat vooral goed zou zijn voor hen die de kinderschoenen nauwelijks ontwassen zijn".

Ook stelde de schrijver voor om de vergadering tijds te beëindigen omdat er die avond sprake was geweest van "een bijna onophoudelijk geraas en onpasselijke handelingen" van jongelui die in de achterste rijen hadden plaatsgenomen. Ook de notulen van de vereniging maken melding van dergelijke ordeverstoringen tijdens de vergaderingen. Vanaf 1903 neemt de belangstelling voor de vergaderingen sterk af.

Het ledenaantal van de vereniging

Volgens de notulen van de geheelonthoudersbond bedroeg het aantal leden in 1899 op het hoogtepunt 83. In 1901 waren dit er nog maar 34. In het jaarverslag van de ANGOB wordt in 1910 vermeld dat de Afdeling Nieuwveen nog maar 15 leden telde en eindigt over Nieuwveen met de woorden:

'De Afdeeling is hier zoo goed als gestorven. Het geringe getal leden is nog verminderd. De vergaderingen werden (dit jaar) zeer slecht bezocht. Het eenige teeken van leven is dat f 10,- uitgetrokken is voor het aanschaffen van nieuwe boeken en de bespreking tot opvoering van een toneelstuk'. In 1915 wordt eveneens melding gemaakt dat de Afdeeling Nieuwveen 15 leden telde. Na die tijd is Nieuwveen niet meer in de jaarverslagen van de Vereniging terug te vinden. Het notarieel archief van notaris Cornelis van der Lee uit Aarlanderveen bevat nog een akte uit 1912 waarin Willem van Wijngaarden, timmerman, en Jacob van Zoest Jr., schilder, in hun functie van voorzitter en penningmeester van de geheelonthoudersvereniging een hypotheek opnemen van twee honderd gulden bij Jacob van Zoest Sr. Onderpand is het vergaderlokaal. Waarvoor de hypotheek is opgenomen is onduidelijk. In 1912 zorgt de jaarlijkse kermis weer voor een groot aantal ongeregelheden waarvan uit de kerken fel wordt geprotesteerd. Ook wordt er in Nieuwveen dit jaar tweemaal illegale drankverkoop geconstateerd en verhaalt de Rijnbode nog steeds over beschonkenen die zich op de openbare weg bevinden.

Van de geheelonthoudersvereniging wordt echter niets meer vernomen.

Gert Rijlaarsdam